

EKSPRESIONIZEM (E/)

1. NEMŠKI EKSPRESIONIZEM

- NASTANEK IN RAZVOJ POJMA

Pojem je v literaturo prenesen s področja likovne umetnosti, pomeni pa »izraz«, »iztisniti«, »izžeti«, »opisati«, »upodobiti«... Prvič se pojem pojavi 1850 v reviji, kasneje 1880 leta na predavanju Charlesa Rowleya o smereh modernega slikarstva, kjer ugotovi, da ekspresionisti izražajo posebna čustva in strasti. V Nemčiji se je izraz pojavil 1911 v katalogu 22. razstave »Berlinske secesije«. Nemški recenzenti so izraz sprejeli, ker je bil učinkovit filološki kontrast impresionizmu, tedaj vodilni smeri.

Na področje literature izraz prenese **Kurt Hiller** v svojem programskem članku, kjer nasprotuje impresionizmu. Skupaj z nekaterimi literati tvori »**Novi klub**«. Uveljavitev pojma je potekala počasi, malo programov in manifestov je poskušalo definirati ekspresionizem. To se je zgodilo po objavi Edschmidovega manifesta leta 1918. E/ je doživel odpor od tradicionalistov in impresionistov, najmlajša inteligenca je nasprotovala kakršni koli identifikaciji s katerim koli gibanjem...

Pojem, kot ga poznamo danes, je produkt literarne vede po periodizaciji in klasifikaciji. To se začne z monografijo **A. Soergla**, ki prevlada za nekaj desetletij ter z **O. Walzel** s svojimi študijami.

V 50.-ih in 60.-ih letih se pojavi vprašanje, ali gre za stil ali za svetovni nazor > **R. Brinkmann** opozori, da se v E/ prepletajo tako simbolizem, dekadenca, nova romantika in naturalizem in da je tako ekspresionizem samo del modernega gibanja. Priznava mu status literarnega gibanja, ne pa smeri ali obdobja. Tako tudi po večini ostane.

- PERIODIZACIJA

Mejni letnici sta najpogosteje 1910-1925; 1910 se ustanovijo »**Neopatetični kabareti**« revija »**Der Sturm**«... Končna letnica pa je posledica nemške novembrske revolucije 1918/19; nekateri pisatelji se nato umaknejo ali pa preusmerijo > E/ se nato pojavlja le kot predmet kritike do 1925.

- EKSPRESIONIZEM KOT GIBANJE socialni in politični razlogi

Lit. smer = temeljna periodizacijska enota, po kateri določamo enotnost obdobj.

Lit. gibanje = ožje dogajanje znotraj smeri, ki se oblikuje okrog skupne ideologije ali akcije, ni zmeraj identično s smerjo

Najmlajša lit. je imela le status subkulture (bili so študentje, boemske eksistence, marginalen družben sloj). Drame so bile le redkokdaj uprizorjene in še manj ponovljene, po revijah so E/ spremljali s posmehom, ekspresionistične skupine, kakršno so imeli futuristi in dadaisti, ni bilo... Največjo kohezivnost je predstavljala revija »**Der Sturm**«.

Gibanje je torej oblika občasnih avtorskih grupacij, ki so se zbirale okrog revij, zbornikov, društev, kabaretov, kavarn... Atmosfera E/ je bila napeta, agresivna, egocentrična > kot posledica iskanja nove identitete, ki jo je treba najti pod kakršnimi koli pogoji.

Začetek = **Berlin (Hoddis, Blass > »Novi klub«)**. Predsednik je Hiller, prirejajo literarne večere > neopatetični kabareti, novi patos razlagajo kot voljo po novem, revolucionarnem vitalizmu.

- 1911-32 izhaja tednik »**Die Aktion**« (levičarski pol. radikalizem, anarhični humanizem), ki poleg objav prireja tudi predavanja, literarne večere, ustanovi svojo knjigarno... čisti ratio, duh, ki omogoča revolucijo
- 1910-32 izhaja tudi revija »**Der Sturm**« (ni revolucionarnega angažiranja, ampak predvsem umetniško prepričanje), revolucija naj se dogaja izključno znotraj umetnosti spontanost, neposrednost, iracionalnost
- zborniki, knjižne zbirke, antologije (Kurt Pinthus – antologija postane zgled gibanja); te je leto 1920, ravno ko se obdobje končuje = na vrhu ustvarjalne moči, dramatika preide na oder, največji odmev v publicistiki in kritiki... E7 se je tako komercializiral

in izšel iz začetnih predpostavk = konec + novembrska revolucija, ki pomeni ideološki konec upora in posledično tudi literarni

Politični razlogi: 1. sv. vojna, oktobrska revolucija (delujeta poz.), novembrska revolucija (konča gibanje)

- **STRUKTURNE ZNAČILNOSTI**

Moderni subjekt > simptomi krize, negotovosti, izgubljanja substance... Odtujitev človeka v proizvodnem procesu, načelo moči v sodobni družbi, razpad tradicionalnih načel, selektivnost družbe... E/ generacija se je odzvala drugače od ostalih (bolj je kritična, občutljiva, radikalna)

Vietta, Kemper: ločita dve skupini:

- ena položaj občuti kot odsotnost duha, kot pritisk > odgovori s totalno kritiko ideologije in kulture ali pa z utopičnim patosom oznanja novega človeka > iracionalno povečevanje individuuma > krik po spremembi

- predstavniki kritike, ideologije in civilizacije > avtorji kritične orientacije > njihova refleksija ni na takšnem preprostem nivoju kot pri prvi skupini, prepričljivejše govorijo o strukturalni krizi modernega subjekta

Herman: ločuje subjektivne namene (mesijanska orientacija / Vietta) in objektivne dosežke (kritična skupina/ Kemper)

- **LITERARNI IN FILOZOFSKI VZORNIKI**

Fillipo Tomasso Marinetti

August Strindberg

Friedrich Nietzsche

Henri Bergson

- **PROGRAMI IN MANIFESTI**

Produkcija programatike šteje za legitimacijo pripadnosti gibanju; dva glavna postulata E/ sta:

- oznanjevanje
- preobrazba

Nekoliko manj primerna je dramatika, lirika, proza pa še manj.

Večina programatičnih tekstov se sploh ne obada s pojmi E/, do 1918 > Edschmidt!!!

Večinoma se ukvarjajo z etičnimi in ideološkimi postulati (Hiller, Pinthus, Hatvani, Edschmidt); programatika predstavlja predvsem mesijanski E/, zato niti ni primeren način za raziskovanje terminologije in strukture E/

- **ZGODNJI EKSPRESIONIZEM (1910-14)**

A) DRAMATIKA:

E/ literatura se je začela z dramatiko, ki je do konca njena najpomembnejša vrsta. Prve so **eksperimentalne enodejanke** (destrukcija fabule = destrukcija finalnosti, kavzalnosti in dialoške dialektike tradicionalne drame) > **A. Döblin, O. Kokoschka, V. Kandinski**

Le-to kmalu izpodrini **drama oznanjevanja**, njeni cilji so etične narave > **R. Sorgej, W. Hasenclever**, ta drama postane pomembna v aktivizmu. Dramatiko oznanjevanja utemelji **E. Lämmert**.

- motiv generacijskih konfliktov
- vložek direktne agitacije, da se gledalstvo prebudi (vzklik k etičnemu premiku)
- junak na koncu ostane sam
- fragmentarna konstrukcija drame
- postaje preobrazbe
- pričanje o naravi krize subjekta

B) LIRIKA

Becher, Werfel:

- zgodnje pesmi so po formi večinoma še tradicionalne

- novost = grotesken kolaž banalnih vsakdanjih dogodkov + močno vizualizirana metaforika, lirski subjekt se umakne, prikazovanje je hladno, distancirano, poročevalsko
- skupna točka = občutek, da je doba na smrt bolna, odtujenost od okolja, izguba identitete... + sovraštvo do moderne civilizacije, želja po odrešilni vojni
- vizije o koncu sveta > protest

Heym, Trakl > vplivata na demonizacijo realnosti

Sta zunaj prejšnje ideologije;

- doživetje ob razpadanju starega sveta > teme = smrt, pričakovanje vojne, velemesto dobi grozljive, mitične in personificirane dimenzije, množica ljudi je anonimna, topa
- lirski subjekt beži v smer iracionalnega > v kult samega sebe

G. Benn > vsa obdobja E/

- estetika grdega
- zanikanje eksistence > odsotnost družbeno kritične pozicije
- najvišja instanca = analitični razum (nezadostnost fiziologije človeka vodi v nezadostnost duha > trezen, skeptičen in intelektualen pogled na človeka) > tako gre za popoln dvom o kategoriji novega človeka
- **AKTIVIZEM (1914-20) in POZNI EKSPRESIONIZEM (1920-25)**

Prva svetovna vojna je bila izpolnitev ekspresionističnih slutenj, napovedi, pričakovanj in želja > katastrofičen konec sveta > navdušenje se spremeni v odpor > gnus > aktivizem > cilj je revolucija.

Pesnik naj bi se povezal s proletariatom in upošteval njegov revolucionarni program > namesto poudrajene osamljenosti pesnika-preroka se je pojavila zahteva po bratenju > aktivizem se veže na akcijo, temelji na veri, da lahko ideja in z njo literatura spremeni svet > krvavo zadušena revolucija > E/ se poruši ideološki temelj in s tem tudi utopična vera

DRAMATIKA

(dramatika oznanjevanja oz. dramatika preobrazbe dobi nove aktivistične poteze >

E. Toller, Preobrazba, 1919; Človek in množica, 1921; junak na koncu ne ostane osamljen, postane junak ljudskih množic

L. Rubinger: Ljudje brez nasilja, 1921; miroljubnost kot edino etično sredstvo revolucije
Georg Kaiser > največji ekspresionistični dramatik (kaže utopičnost in neuresničljivost nove družbene ureditve, novega sveta in novega človeka)

LIRIKA

Problem postane jezik > E/ onemogoča absolutno izpoved, temelji pa na Marinettijevih programskih tendencah Futurističnega manifesta:

- a) destrukcija sintakse s spontanim nizanjem samostalnikov
- b) redukcija glagolskih oblik > nedoločnik
- c) ukinitev pridevnika in prislova
- d) dvojni samostalniki tipa *ženska-torpedo*
- e) drzna, šokantna, neposredna metaforika
- f) destrukcija psihologije, logike, razuma

E/ so ta načela sprejemali vsak po svoji meri > razmerje med jezikovno tradicijo in jezikovno revolucijo, najbolj so se njegovim pravilom posvetili pripadniki Der Sturm.

Dve skupini lirikov

- spoj krščanstva in revolucije (**Franz Werfel, W. Hasenclever, G. Engelke...**)
- socialistična revolucija (**J. R. Becher, L. Rubiner, Sonka...**)
- **PROZA V EKSPRESIONIZMU**

E/ ni računal na pripovedno prozo, ker z njo ni imel kaj početi > mesijanske variante E/ ni (patos, zanos, krik), tudi teme in motivi niso E/, ampak se bolj naslanjajo na ostale vzporedne smeri modernizma.

- **EKSPRESIONIZEM KOT MEDNARODNI POJAV**

E/ se je začel širiti zunaj Nemčije šele v fazi aktivizma po letu 1914 > najprej so ga sprejeli Flamci 1914, potem Čehi 1915, Hrvati in Madžari 1916, Poljaki 1917, Srbi, Bolgari in Rusi 1919, Slovenci 1925

- avstrijska, hrvaška, srbska literatura/ bolj močan pa je E/ v flamski, češki, madžarski, poljski in prisoten je tudi v danski literaturi (Jannsen), v norveški in švedski literaturi ga ni, pa tudi v italijanski (ki ima futurizem) in v francoski (ki ima nadrealizem in simbolizem); pri slednjih je E/ sekundarnega pomena

- **EKSPRESIONIZEM V SLOVENIJI**